

Τα Ιουλιανά και η «αποστασία» του 1965

Μιχάλης Λυμπεράτος

Τα Ιουλιανά και η «αποστασία» του 1965 ήταν κορυφαίες στιγμές στην ιστορία της ταξικής πάλης στην Ελλάδα. Κορυφαίες τόσο ως προς την ένταση που απέκτησε ο κοινωνικός αγώνας, όσο και ως προς τις ιστορικές δυνατότητες που διάνοιξε, τέτοιες που επέβαλαν στο αστικό καθεστώς να τις ακυρώσει μέσω της επιβολής μιας ειδεχθούς δικτατορίας. Γιατί ήταν η κορωνίδα μιας διαδικασίας «ηγεμονίας» στην πολιτική ζωή της χώρας που έφερε την Αριστερά, και μάλιστα με τη μορφή της άμεσης παρέμβασης των μαζών στο πολιτικό προσκήνιο, θέτοντας ζητήματα μετασχηματισμού του συνόλου του αστικού πολιτικού μηχανισμού με άξονα την ανακίνηση του πολιτειακού αλλά και του εκδημοκρατισμού και της εκκαθάρισης των κρατικών μηχανισμών.[1]

Πράγματι, τα «Ιουλιανά» ως τεράστια κίνηση μαζών επιστέγασε μια διαδικασία προώθησης των εργατικών θέσεων που είχε συντελεστεί από τα 1954 όταν η Αριστερά, 5 μόλις χρόνια μετά την καταστροφή που επέφερε ο εμφύλιος, αποσπούσε, στις δημοτικές εκλογές, στις 21 και 28 Νοεμβρίου, τους μεγαλύτερους δήμους της χώρας (εκτός από τους τρεις μεγαλύτερες δήμους της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και του Πειραιά, απέσπασε και τους πέντε στους οκτώ με πληθυσμό πάνω από 40.000 όπως τον Βόλο, τη Λάρισα, την Καβάλα, τη Νίκαια, το Κερατσίνι κλπ καθώς και τους περισσότερους της περιφέρειας πρωτευούσης)[2], όταν στα 1956 διεμβόλιζε με την παρουσία της την πολιτική σκηνή[3] και εξασφάλιζε σημαντική παρουσία στο εκλογικό μέτωπο κατά της ΕΡΕ με τη συμμετοχή της στη Δημοκρατική Ένωση[4], όταν αναδεικνυόταν σε αξιωματική αντιπολίτευση στα 1958, όταν έστρεφε το «Κέντρο» αριστερά στον «ανένδοτο» και τις εκλογές του 1963-64, όταν εξωθούσε στην εκλογική του τιμωρία στις δημοτικές του 1964, επειδή ως κρατικός πλέον διαχειριστής δεν ανταποκρίθηκε στις κοινωνικές απαιτήσεις. Αυτή ακριβώς η πορεία ήταν εκείνη που έβγαλε τις μάζες στα πεζοδρόμια στα 1965, που έθεσε τα θέματα εξουσίας σε κινηματική βάση.

Αλλά και η «αποστασία» στα 1965 ήταν το αντίπαλο δέος, το επιστέγασμα μιας διαδικασίας που αφορούσε στην προώθηση των αστικών στρατηγικών σε κομβικά επίπεδα της ταξικής πάλης με τη μορφή του είδους του κράτους, των θεσμών και της μορφής της πολιτικής σκηνης που θα διαμορφώνονταν στην Ελλάδα εκείνης της περιόδου. Ήταν η απόπειρα συσπείρωσης των αστικών πολιτικών δυνάμεων, ήταν το προοίμιο ενός καθεστώτος που θα πλαισίωνε τα συμφέροντα του αστικού κόσμου, ένα αποφασιστικό βήμα στην επιβολή ενός κράτους έκτακτης ανάγκης που έπαιρνε ειδικά μέτρα εναντίον του λαϊκού κινήματος. Γιατί τα πλήγματα καταστολής που επέφεραν στο κίνημα αυτό οι παρακρατικοί μηχανισμοί της περιόδου 1958-1963,[5] το σχέδιο «Περικλής» και η παραγωγή μιας «μνήμης» στους ανθρώπους,[6] οι εκλογές «βίας και νοθείας» του 1961,[7] η επιστράτευση του Κέντρου ως αντίπαλου δέους της Αριστεράς με στόχο, πρωτοφανή στα παγκόσμια χρονικά, να περιορίσει κατά από 20% στις επόμενες εκλογές την Αριστερά, δεν αποδείχθηκαν αρκετά για να προστατέψουν το αστικό πολιτικό σύστημα και απαιτήθηκε μια ευρύτατη πολιτική σύγκλιση γύρω από τα συμφέροντα του θρόνου.

Αντίθετα, η Αριστερά άρχιζε να εμφανίζει για το σύστημα πολύ επικίνδυνα χαρακτηριστικά. Με άξονα την όξυνση του Κυπριακού ανασυγκροτούσε ραγδαία τα αντιιμπεριαλιστικά της μέτωπα, εκδηλώνοντας έναν έντονο αντιαμερικανισμό, πολλαπλασίαζε σε πυκνότητα τις απεργιακές κινητοποιήσεις που διοργάνωνε, ιδίως από τα 1962 και μετά, ενώ οι αγώνες για την εκπαίδευση και τον εκδημοκρατισμό διεύρυναν τα κοινωνικά υποκείμενα που μετείχαν στην κοινωνική αντιπαράθεση, με υπομόχλιο τη διαμόρφωση ενός φοιτητικού κινήματος,

όπως μορφοποιήθηκε μετά το Β΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο του καλοκαιριού του 1959 και τη δημιουργία ενός ισχυρότατου κινήματος νεολαίας (1-1-4, κινήσεις για αφοπλισμό, πορείες ειρήνης, Λαμπράκηδες κλπ).

Έναντι αυτών ακριβώς των πιέσεων του εργατικού κινήματος βρέθηκε στα Ιουλιανά αντιμέτωπος ο αστικός πολιτικός κόσμος. Ειδικά όταν οι δημοτικές εκλογές του 1964 έδειξαν ότι το εγχείρημα της Ένωσης Κέντρου ξεθώριασε όσο γρήγορα απέσπασε την αρχική εύνοια των μαζών και η ΕΔΑ κυριάρχησε σε όλους σχεδόν τους δήμους της χώρας, [8] ενώ το κράτος αγωνιζόταν ασθμαίνοντας και καταργώντας όλα τα προσχήματα αστικής νομιμότητας να ενισχύσει τις τυπικές κατασταλτικές προφυλακές του ώστε να αντιμετωπίσει μια πιθανή έφοδο των μαζών στο πολιτικό προσκήνιο, με τη Χωροφυλακή να τρομοκρατεί ανοικτά τους πολίτες, [9] το «σχέδιο Περικλής» και τον στρατό να εκδίδουν χιλιάδες φυλλάδια και βιβλία «εθνικού περιεχομένου», η δράση της CIA να γίνεται ανεξέλεγκτη, τις οργανώσεις τύπου ΕΚΟΦ να λυντσάρουν αριστερούς φοιτητές, αλλά και τους παρακρατικούς να διαπράττουν δολοφονίες εν μέση οδώ όπως του Λαμπράκη. [10]

Ήδη φαινόταν ότι ο Γ. Παπανδρέου αδυνατούσε να ελέγξει τα κινηματικά χαρακτηριστικά που είχε προσλάβει ο «Ανένδοτος» και είχε διεμβολιστεί από το εργατικό κίνημα και τις πρακτικές του, να διαχειριστεί τη νίκη του στις εκλογές του 1964 έναντι των κοινωνικών απαιτήσεων, ενώ η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των μαζών, παρά την άνοδο όλων των άλλων οικονομικών δεικτών λόγω της ευνοϊκής διεθνούς συγκυρίας, ακύρωνε τα σχέδια πολιτικής συναίνεσης και δημιουργούσε όρους κοινωνικής πόλωσης, της οποίας η εκτίναξη της μετανάστευσης (σε αριθμούς μεταναστών μόνο στα 1965 έφτασαν τις 117.000) [11] αποτελούσε μια πολύ ενδεικτική πλευρά. [12] Για το αστικό καθεστώς ο κίνδυνος μιας κοινωνικής έκρηξης γινόταν όλο και πιο πιθανός, όπως φάνηκε και από τις σπασμωδικές προσπάθειες του Καραμανλή τα δύο προηγούμενα χρόνια να αποσοβήσει τις αντιδράσεις, ενισχύοντας τον έμμεσο μισθό και το κράτος πρόνοιας χωρίς, όμως, πραγματική κοινωνική αναδιανομή, [13] προσφεύγοντας σε μια άναρχη διευκόλυνση εισαγωγής ξένου κεφαλαίου, [14] ιδίως γερμανικού, στην Ελλάδα, [15] και μάλιστα, χωρίς, ασφαλιστικές δικλείδες προστασίας της εγχώριας παραγωγής. [16] Έτσι, σύντομα αντιμετώπισε τη διόγκωση του δημόσιου ελλείμματος και σε συνδυασμό με την κρίση των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων και την καθήλωση του ναυτιλιακού συναλλάγματος δημιούργησε ένα εκτεταμένο έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η βελτίωση ορισμένων οικονομικών δεικτών [17] δεν σήμανε και τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των εργαζομένων, [18] ενώ η πρακτική παραγωγής εντυπώσεων με υπερκοστολογημένα «εντυπωσιακά» έργα, χωρίς παραγωγικό αντίκρισμα, δεν ανέκοψαν την κοινωνική δυσарέσκεια και δεν διέσωσαν και την κυβέρνησή του. [19]

Από την άποψη αυτή τα Ιουλιανά και η «αποστασία» ήταν το τελευταίο χαρτί που έπαιζε το καθεστώς για να οχυρωθεί πίσω από ένα αυταρχικότερο κράτος, που θα έχαιρε όμως κάποιας στοιχειώδους δημοκρατικής νομιμότητας, αφού μια ανοικτή δικτατορία θα ακύρωνε τα σχέδια τμήματος της αστικής τάξης να δημιουργήσει όρους φυσιολογικής συσσώρευσης κεφαλαίου που δεν θα επέτρεπε και τις οικονομικές λαθροχειρίες που τα καθεστώτα έκτακτης ανάγκης πάντα γεννούσαν, «τραυματίζοντας» τα μακροπρόθεσμα αστικά συμφέροντα προς όφελος της «πελατείας» του εκάστοτε δικτάτορα. Όμως, όλο και περισσότερο τα πράγματα έδειχναν ότι μια τέτοια λύση θα ήταν η μόνη εφικτή για το σύστημα. Γιατί το παιχνίδι σε σχέση με την πατριδοκαπηλία είχε χαθεί για το αστικό καθεστώς, γιατί η εκρηκτική κατάσταση στην Κύπρο, ιδίως μετά το υπόμνημα το Μακαρίου για αλλαγές στο Σύνταγμα του νησιού και την απόρριψη των Τούρκων με τη συνοδεία απειλών για επέμβαση, στις 30 Νοεμβρίου 1963, έδινε πλέον την ιδεολογική ηγεμονία στον

αντι-αποικιακό λόγο της Αριστεράς. Οι τεράστιες διαδηλώσεις στην Αθήνα, η καταδίκη των συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, το συλλογικό μένος κατά του ΝΑΤΟ που πίεζε για εγκατάσταση νατοϊκής δύναμης στην Κύπρο και προωθούσε ζήτημα διχοτόμησης του νησιού, τα αιματηρά επεισόδια στον Πενταδάκτυλο, η αποστολή μυστικά μιας ελληνικής μεραρχίας στην Κύπρο, ο φόβος για πραξικόπημα και την ανακήρυξη χωριστού τουρκοκυπριακού κράτους στο νησί (Ιούλιος 1964),[20] οι απελάσεις Ελλήνων από την Κωνσταντινούπολη, το Σχέδιο Άτσενσον, τον Αύγουστο του 1964, οι διαφωνίες Μακάριου-Παπανδρέου για την ακολουθητέα πολιτική στο Κυπριακό,[21] ήταν ο καμβάς πάνω στον οποίο εξυφάνθηκε πλέον η παρέμβαση των μαζών στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο με όρους προνομιακούς ακόμα και στο «εθνικό» πεδίο. Αντίθετα, ο αστικός εθνικισμός φαινόταν να έχει τεθεί πλήρως στο περιθώριο.[22]

Αυτές τις δύσκολες συνθήκες για το αστικό καθεστώς προσπάθησε να αντιμετωπίσει η «Αποστασία». Με τη συνδρομή της CIA και των Αμερικανών εκδηλώνεται η πρόθεση να ανατραπεί η κυβέρνηση Παπανδρέου και να αυταρχειοποιηθεί το κράτος. Οι Αμερικανοί ήταν ιδιαίτερα δυσαρεστημένοι επειδή η κυβέρνηση Παπανδρέου απομάκρυνε από την ΚΥΠ τους φανατικούς οπαδούς της αμερικανοκρατίας, ενθάρρυνε την κυπριακή κυβέρνηση να αγοράσει όπλα από την ΕΣΣΔ, υποχρέωσε τη CIA τα χρήματα που μέχρι τότε έστειλε απευθείας στην ΚΥΠ να τα παραδίδει στο υπουργείο Προεδρίας[23] και απαγόρευσε στην τελευταία να δίνει πληροφορίες στο State Department.[24] Επιπλέον, οι Αμερικανοί θεωρούσαν ότι ο Παπανδρέου υπονόμει την πολιτική τους στο Κυπριακό, ενώ και οι αμερικανικές εταιρίες πετρελαίου διαμαρτύρονταν για έλεγχο των κερδών τους στην Ελλάδα που απειλούσε να επιβάλει το ελληνικό υπουργείο των Οικονομικών.[25]

Έτσι, ξεκίνησε η υλοποίηση του σχεδίου της εκ των έδων αποψίλωσης της κυβέρνησης Παπανδρέου. Η ίδια η αδυναμία του Παπανδρέου να επιβάλει στην Ένωση Κέντρου τη δεξιά της τάση έναντι στους αριστερίζοντες (στις 20 Μαρτίου 1964 διεγράφη ο Η. Τσιριμώκος και ο Σ. Παπαπολίτης, ενώ στις εκλογές στη βουλή για την ανάδειξη προέδρου δεν ψήφισαν το Νόβα 30 βουλευτές και έγραψαν «Δημοκρατία» στα ψηφοδέλτια),[26] επέβαλε στους Αμερικανούς να επισπεύσουν τις διαδικασίες. Η αποτυχία τους να επιβάλουν στον Παπανδρέου συνάντηση με τον τούρκο πρωθυπουργό Ινονού, κατά την επίσκεψη του τον Ιούνιο του 1964 στην Ουάσιγκτον, θεωρήθηκε μια επιπλέον νίκη της αριστεράς της Ε.Κ, παρότι κατόρθωσαν τελικά να επιβάλουν την παραίτηση του Α. Παπανδρέου από την κυβέρνηση, στις 16 Νοεμβρίου 1964 (μετά από επιθέσεις της εφημερίδας «Ελευθερίας» και του Κ. Μητσotάκης). [27] Οι προβοκάτσιες στο Γοργοπόταμο, στις 29 Νοεμβρίου 1964 με τους 13 νεκρούς και το σαμποτάζ στον Έβρο[28] ήταν μια δοκιμή για το παρακράτος που ανελάμβανε και αυτό κεντρικό ρόλο στις εξελίξεις. [29]

Η δεύτερη φάση της διάλυσης του πολιτικού σκηνικού που είχε απορρεύσει μετά τις εκλογές του 1963 έθεσε την «αποστασία» ως τον κυρίαρχο μηχανισμό των επιδιώξεών της. Είχε ως αφετηρία της, στις 8 Ιουλίου 1965, την επιστολή που έλαβε ο Παπανδρέου από τον βασιλιά που του απαγόρευσε να αντικαταστήσει τον Γαρουφαλιά ως υπουργό Εθνικής Άμυνας και έμμεσα τον κατηγορήσε ότι είχε αναμιχθεί στη συνομωσία του ΑΣΠΙΔΑ.[30] Ήταν η κατάληξη ενός αντιπερισπασμού στις απόπειρες που έγιναν από την κυβέρνηση Παπανδρέου να ελέγξει τον κρατικό μηχανισμό που βυσοδομούσε με το σχέδιο «Περικλής».[31] Όπως κατάγγειλε στη βουλή ο Η. Ηλιού το σχέδιο είχε ενεργοποιηθεί εκ νέου στα 1965, όπως φάνηκε με τη δολιοφθορά στον Έβρο του Παπαδόπουλου και την ανακάλυψη "κομμουνιστικής δολιοφθοράς και διείσδυσης εις τας Ενόπλους Δυνάμεις".[32]

Ακριβώς για να δημιουργηθεί σύγχυση επινοήθηκε και η υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ, ιδίως από τη

στιγμή που επανήλθε στην κυβέρνηση, στις 25 Απριλίου 1965, ο Α. Παπανδρέου.[33] Η εφημερίδα «Ημερήσιος Κήρυξ» της Λάρισας, του πρώην προέδρου της Βουλής Κ. Ροδόπουλου, κατήγγειλε ότι αξιωματικοί στην Κύπρο και Ελλάδα δημιούργησαν μια οργάνωση, τον ΑΣΠΙΔΑ, για να ανατρέψουν το αστικό καθεστώς, η «Ελευθερία» έσπευσε να εμπλέξει και τον Α. Παπανδρέου, ο Π. Γαρουφαλιάς, υπουργός Αμύνης της κυβέρνησης, κάλυψε τη μεθόδευση των «αποκαλύψεων» και διατάχθηκαν συλλήψεις και ανακρίσεις, παρότι το επίσημο πόρισμα του προέδρου του Αναθεωρητικού Στρατοδικείου αναφέρθηκε απλά σε «μωροφιλόδοξους» αξιωματικούς. [34]

Τότε ήταν που με το πρόσχημα την προστασία του πολιτεύματος Αμερικανοί και παλάτι στράφηκαν στους δεξιούς βουλευτές της Ένωσης Κέντρου, ώστε 80 από αυτούς να εγκαταλείψουν την κυβέρνηση και να την ανατρέψουν. Επιστρατεύτηκαν και σειρά «κινήτρων» προς τους αποστάτες, όπως μεγάλα χρηματικά ποσά και υπουργικοί θώκοι. Στις 10 Ιουλίου 1965 στην Κέρκυρα ο βασιλιάς προώθησε ως αντικαταστάτη του Παπανδρέου τον πρόεδρο της Βουλής Γ. Νόβα και με δύο καινούργιες ιταμές επιστολές υποχρέωσε τον Παπανδρέου σε παραίτηση στις 15 Ιουλίου 1965.[35] 45 λεπτά μετά προσκλήθηκε ο Νόβας και σχημάτισε κυβέρνηση,[36] πλαισιωμένος από τους Μητσοτάκη, Παπασπύρου, Αλλαμανή, Μπακατσέλο, Πιτούλη, Τούμπα, Κωστόπουλο, Διαμαντόπουλο και άλλους.[37] Ήταν ο ίδιος ο Νόβας που δεν έκρυψε στις προγραμματικές του δηλώσεις ότι από καιρό μεθοδεύονταν η ανατροπή, αφού είχε προβεί σε «αλλεπάλληλες άκαρπες εκκλήσεις στον Παπανδρέου» να διορθώσει την πολιτική του.[38]

Μόλις ο Παπανδρέου παραιτήθηκε το παλάτι πήρε αμέσως τον έλεγχο της ΚΥΠ και μάλιστα με εισβολή στα γραφεία της στην οδό Μπουμπουλίνας και την εγκατάσταση νέας ηγεσίας (Παπαγεωργόπουλος, Ζαχαράκης, Φρατζέσκαρας). Ταυτόχρονα χιλιάδες αστυνομικοί προετοιμάστηκαν να αποκρούσουν τις δημόσιες αντιδράσεις, ενώ διατάχθηκαν και εκτεταμένες μετακινήσεις στρατιωτικών δυνάμεων.[39]

Όμως οι αντιδράσεις ήταν πολύ πιο δυναμικές και εκτεταμένες από ό,τι περίμεναν οι εμπνευστές των σχεδίων αυτών. Πάνω από 400 διαδηλώσεις προκλήθηκαν σε όλη τη χώρα την περίοδο των βασιλικών μεθοδεύσεων, μερικές από τις οποίες με απίστευτα επίπεδα μαζικής συμμετοχής. Στις 16 Ιουλίου οι διαδηλώσεις στην Αθήνα συνοδεύτηκαν με πυροβολισμούς στον αέρα και ακολούθησαν συγκεντρώσεις έξω από το σπίτι του Παπανδρέου στο Καστρί, μεγάλη συγκέντρωση στο γήπεδο του Παναθηναϊκού στις 17 του ίδιου μήνα, ενώ στις 19 Ιουλίου, κατά τη διάρκεια της καθόδου του Παπανδρέου από το Καστρί στα γραφεία της Ε.Κ στην οδό Κολοκοτρώνη, πλήθη στα πεζοδρόμια από την Κηφισιά, το Μαρούσι, το Χαλάνδρι, τους Αμπελόκηπους, την Πατησίων και την Σταδίου τον επευφημούσαν, σηκώνοντας ακόμα και το αυτοκίνητο του στα χέρια. [40]

Εξαιτίας του κλίματος αυτού, στις 20 Ιουλίου 1965, μόλις επιχειρήσε η κυβέρνηση Νόβα, να εμφανιστεί στη βουλή, καταψηφίστηκε.[41] Την επόμενη μέρα στις 21 Ιουλίου ολόκληρο το κέντρο της Αθήνας μετατρέπεται σε πεδίο μάχης και δολοφονείται ο Σωτ. Πέτρουλας.[42] Η κηδεία του στις 23 Ιουλίου συγκεντρώνει ακόμα μεγαλύτερα πλήθη.[43] Στις 27 Ιουλίου οργανώνεται και γενική απεργία. Ακόμα πιο σοβαρά επεισόδια γίνονται στις 20 Αυγούστου την ημέρα που ορκίστηκε ο άλλος αποστάτης που εξασφάλισε το παλάτι ο Η. Τσιριμώκος. Στήνονται οδοφράγματα, πυρπολούνται αυτοκίνητα, φωτιές ανάβουν στους δρόμους. Δεκάδες ήταν οι τραυματίες. Ακόμα και η ΕΔΑ τρομοκρατημένη αποκηρύσσει τα επεισόδια. Στις 25 Αυγούστου χιλιάδες συγκεντρώνονται έξω από τη βουλή που οχυρώνεται με συρματόσκοινα σε τριπλές σειρές.[44]

Όμως και ο Τσιριμώκος αποτυγχάνει στις 28 Αυγούστου να εξασφαλίσει τη συναίνεση της βουλής και καταψηφίζεται με μεγάλη πλειοψηφία.[45] Τελικά στις 31 Αυγούστου, ως τελευταία λύση, ανακοινώνεται ότι θα συγκληθεί το συμβούλιο Στέμματος και ο φοβισμένος από την έκταση της λαϊκής παρέμβασης Παπανδρέου, στις 4 Σεπτεμβρίου, δέχεται να σχηματιστεί κυβέρνηση της ΕΡΕ αρχικά από τον Κανελλόπουλο και τελικά από τον Στ. Στεφανόπουλο (18 Σεπτεμβρίου 1965).[46] Καθοριστικό ρόλο έπαιξαν τα συγκροτήματα του κεντρώου Τύπου, ιδίως οι εφημερίδες του Λαμπράκη, εν τω μέσω κατηγοριών για χρηματισμούς βουλευτών με χιλιάδες δολάρια και εκατομμύρια δραχμές, δώρα ολόκληρα διαμερίσματα, παροχή τυπογραφικών εγκαταστάσεων, διαγραφή χρεών προς το κράτος κλπ.[47]

Μετά την ορκωμοσία της κυβέρνησης Στεφανόπουλου το κράτος επιχείρησε ένα περιορισμένο συμβιβασμό με τις δυνάμεις που το αμφισβητούσαν. Υποβλήθηκαν αναπτυξιακές προτάσεις, προωθήθηκαν σχέδια κατευνασμού, αναθεωρήθηκε η κυβερνητική πολιτική για το Κυπριακό, προωθήθηκε η εκδίκαση των υποθέσεων ΑΣΠΙΔΑ και η δίκη για τη δολοφονία Λαμπράκη. Ωστόσο το αίτημα για εκλογές, οι καταγγελίες για τις βασιλικές ευθύνες για το κοινοβουλευτικό πραξικόπημα που επιχειρήθηκε διαδέχονται η μια την άλλη και δεν κόπαζαν. Το παλάτι είχε υποστεί ανεπανόρθωτη φθορά. Ήρθε η σειρά της χούντας των Συνταγματαρχών.

Η αποστασία του 1965 επιτάχυνε αντί να αποτρέψει την εισβολή των μαζών στο πολιτικό προσκήνιο. Ειδικά από τον Σεπτέμβριο του 1964 όπου συγχωνεύονται η νεολαία της ΕΔΑ με τη Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη μαζικοποιείται και η νεανική διαμαρτυρία, αν και δεν θέτει μια αντίστοιχα αιχμηρή στοχοθεσία. Γιατί είναι η ίδια περίοδος που εμφανίζονται στους κόλπους της επίσημης Αριστεράς η ηττοπάθεια και λεγκαλισμός, εξαιτίας του φόβου για ένα ενδεχόμενο πραξικόπημα και αυτή αρκείται να αρθρώνει την επιχειρηματολογία της στην κατεύθυνση της θεσμικής διασφάλισης της «δημοκρατίας». Δεν είναι τυχαίο ότι διατυπώνει τις κεντρικές πολιτικές της προτάσεις 5 μήνες μετά τα συγκλονιστικά γεγονότα του Ιουλίου του 1965, τον Ιανουαρίου του 1966, με τα «πέντε σημεία της δημοκρατικής διεξόδου», όπου ζητά συνεργασία του πολιτικού κόσμου για να αποκηρυχθούν οι όποιες δικτατορικές τάσεις, αλλά και για να συμπεριλάβει στο μέτωπο αυτό και τους μοναρχικούς αρνείται να θέσει πολιτειακό!! [48]

[1] Οι Χ. Βερναρδάκης και Γ. Μαυρής ισχυρίζονται ότι η Ελλάδα βρέθηκε σε επαναστατική κατάσταση, όπως την όριζε ο Λένιν, Χ. Βερναρδάκης, Γ. Μαυρής, Κόμματα και Κοινωνικές Συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα, Αθήνα 1991, σ. σ. 244-267.

[2] Η. Νικολακόπουλος, Η Καχεκτική Δημοκρατία, Κόμματα και Εκλογές 1946-1967, Αθήνα 2000, σ. 187-188.

[3] Η Φρειδερίκη τότε μίλησε ότι ο θρόνος και η χώρα βρέθηκε στο χείλος της αβύσσου, Φρειδερίκη, Μέτρον Κατανόησης, Αθήνα 1971, σ. 242.

[4] Τ. Τρίκκας, ΕΔΑ, Το Νέο Πρόσωπο της Αριστεράς, τομ. Α, Αθήνα 2009, σ. 341-361.

[5] Μέσα σε λιγότερο από 6 μήνες πάνω από 200 παρακρατικές συμμορίες ξεπήδησαν τότε, ανάμεσα τους και η ΕΚΟΦ, Α. Λεντάκης, Παρακρατικές Οργανώσεις και 21η Απριλίου, Αθήνα 1975, σ. 75-140.

[6] Το σχέδιο που αποκάλυψε στα 1965 στη Βουλή ο Γ. Παπανδρέου, εκτός των άλλων, περιελάμβανε και τη συγκρότηση της «Δευτεροβάθμιας Επιτροπής» στα πλαίσια του Α/ΓΕΕΘΑ που θα «διαφώτιζε» εθνικά τους πολίτες για τον προδοτικό ρόλο του ΚΚΕ. Συστατικό στοιχείο θα ήταν η ανάδειξη του προδοτικού και εγκληματικού έργου του ΚΚΕ στην Κατοχή. Για αυτό θα συγκροτούνταν οι οργανώσεις της «πραγματικής αντίστασης», θα προέβαιναν σε συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας και ο ΤΕΑτζής της γειτονιάς και του χωριού, θα αναλάμβανε μέσα στα καφενεία, να προπαρασκευάσει ψυχολογικά το κοινό για να αναδειχθούν τα κατοχικά εγκλήματα των κομμουνιστών. Η ΟΠΛΑ και ο Μελιγαλός είχαν την τιμητική τους. Βλ. και Εθνική Προπαγάνδα στις Ένοπλες Δυνάμεις, Αρχεία Πληροφοριών Υπουργείου Προεδρίας, Εξουσία και Παραεξουσία στην Ελλάδα 1957-1967), (επιμ. Π. Πετρίδης), Αθήνα 2000, σ. 98-106.

[7] Για την εκτεταμένη παραποίηση του δημόσιου φρονήματος, βλ. και ΕΔΑ. Μαύρη Βίβλος, Το Εκλογικό πραξικόπημα της 29ης Οκτωβρίου, Αθήνα 1962, *passim*.

[8] Ζ. Μευινώ, Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1966, σ. 222-230 και 301-303.

[9] Αρχείο Δ. Σοϊμοίρη, Γραφείο Ασφαλείας Χωροφυλακής Αμφίσσης, «Διαπιστώσεις», Δεκέμβριος 1956, ΕΛΙΑ

[10] P. Murtagh, ο Βιασμός της Ελλάδας, Αθήνα 2005, σ. 99-121.

[11] Έκθεσις του Διοικητού της Τράπεζας της Ελλάδος έτους 1965, Αθήνα 1966, σ. 38-39.

[12] Βλ. και Σ. Ρομπόλης, «Η μετανάστευση στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο», στο Η Ελληνική Κοινωνία κατά την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο (1945-1967), Αθήνα 1994, σ. 283-289.

[13] Η. Ηλιού, Η Ελληνική Οικονομία κάτω από τον Οδοστρωτήρα της Κοινής Ευρωπαϊκής Αγοράς, Αθήνα 1959, σ. 18-25.

[14] Χαρακτηριστικές ήταν οι περιπτώσεις των συμβάσεων της Esso-Pappas και Pechiney-Νιάρχου που υπογράφηκαν από την κυβέρνηση Καραμανλή, Ζ. Μευινώ, Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα, ο.π. σ. 437-444.

[15] Με τον νόμο 4171 του 1961 δόθηκαν ένα σωρό διευκολύνσεις και φοροαπαλλαγές στο ξένο κεφάλαιο και τις πολυεθνικές για «σημαντικές παραγωγικές επενδύσεις». Δ. Μπενάς, Η Εισβολή του Ξένου Κεφαλαίου στην Ελλάδα, Αθήνα 1978, σ. 48-49.

[16] Ήταν μια κρίση που είχε επιταχυνθεί εξαιτίας των προπολεμικών οφειλών της Ελλάδας που οι ξένοι ομολογιούχοι απαιτούσαν να αποπληρωθούν, Memorandum of Conversation, 16 Ιανουαρίου 1958, Washington. Foreign Relations of US, 1958-1960, vol. X, Washington DC, σ. 603-604.

[17] Σε κάποιο βαθμό αυτό αποδεικνύεται και στην ελληνική περίπτωση. Ο μέσος πραγματικός ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης στα έτη 1960-66, δηλαδή μετά τη σύνδεση με την ΕΟΚ, ήταν αισθητά υψηλότερος από ότι τη δεκαετία του 1950 (6.0 και 7,7%) αντίστοιχα. Σ. Βαλντεν, «Εξωτερικό Εμπόριο και Εξωτερική Εμπορική Πολιτική της Ελλάδας 1950-1967», στο 1949-1969, Η Εκρηκτική Εικοσαετία, Αθήνα 2002, σ. 221. Ωστόσο, ήταν και συνάρτηση της ανόδου του διεθνούς οικονομικού κύκλου την εξαετία αυτή που επηρέαζε αναγκαστικά

και την Ελλάδα.

[18] Μ. Καραμεσίνη, «Αυταρχικό μεταπολεμικό κράτος και ιδιαιτερότητες εφαρμογής του Κευνσιανισμού. Μακροοικονομική επέκταση χωρίς κοινωνικό συμβόλαιο» στο Η Ελληνική Κοινωνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο, οπ. σ. 133-145.

[19] Παρά τις όποιες κρατικές πολιτικές το ελληνικό εξωτερικό εμπόριο αύξανε συνέχεια την ελλειμματικότητα του ολόκληρη την προδικτατορική περίοδο, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Εθνικοί Λογαριασμοί της Ελλάδος, 1948-1970, Αθήνα 1972, σ. 124-145.

[20] Π. Τζεργιάς, Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας, τομ. Α, Αθήνα 2001. σ. 567-568.

[21] Σ. Ριζάς, Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961-1964, Αθήνα 2001, σ. 20-94.

[22] Τ. Τρίκκας, ΕΔΑ, τομ. Β, ο.π., σ. 1093-1106 και 1168-1171.

[23] Α. Παπαχειλάς, Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, ο Αμερικανικός Παράγων 1947-1967, Αθήνα 2009, σ. 94-181.

[24] P. Murtagh, ο.π. σ. 123-163.

[25] Για το ρόλο των Αμερικανών σε αυτή τη φάση βλ και M. Pelt, Tying Greece to the West, US-West Germans-relations 1949-1974, Copenhagen 2006, σ. 268-275

[26] Ι. Χαραλαμπίδης, Κρίσιμα Χρόνια, Αθήνα 2000, σ. 84-93.

[27] Μ. Παπανωσαντίνου, Η Ταραγμένη Εξαετία, τομ. Β, Αθήνα 1997, σ. 123-147

[28] Στις 11 Ιουνίου 1965 ο αντισυνταγματάρχης Γ. Παπαδόπουλος ως διοικητής της 117 Μονάδας Πυροβολικού της 12ης Μεραρχίας έστειλε έκθεση στο ΓΕΣ όπου ισχυριζόταν ότι εξακρίβωσε δολιοφθορά σε τρία καινούργια αυτοκίνητα της μονάδας από 2 κομμουνιστές φαντάρους. Συλλήψεις ακολουθούν στην Αθήνα και κλίμα υστερίας από τις δεξιές εφημερίδες, Ν. Κακαουνάκης, 2650 Μερώνυχτα Συνομοσίας, Αθήνα 1976, σ. 55-58.

[29] Η κυβέρνηση της Ενώσεως Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου αποφασίζει να γιορτάσει με επισημότητα την επέτειο της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοπόταμου. Συμμετείχαν εκπρόσωποι της κυβέρνησης (Μιχ. Παπακωνσταντίνου, υφυπουργός Εθν. Άμυνας), της Βουλής (ο αντιπρόεδρος Ε. Μπακλατζής), όλων των κομμάτων, αντιστασιακών οργανώσεων, καθώς και οι τοπικές αρχές. Η γιορταστική εκδήλωση, στην οποία συμμετείχαν 20.000 άνθρωποι, εξελίχθηκε σε τραγωδία: εξερράγη μια νάρκη, που σκόρπισε τον θάνατο - 13 νεκροί (μεταξύ τους κι ένα 12χρονο κορίτσι!) και πάνω από 80 τραυματίες. Ελευθερία 1,2 Δεκεμβρίου 1965 και Γιάννης Ράγκος, Η Νάρκη- Υπόθεση «Γοργοπόταμος», Νοέμβριος 1964, Αθήνα 2000, *passim*.

[30] Μ. Παπακωνσταντίνου, τομ. Α, ο.π. σ. 151-192.

[31] Το ενδεχόμενο στρατιωτικού πραξικοπήματος είχε πλέον αρχίσει να συζητιέται έντονα. Βήμα 21 Μαΐου 1965 και 25 Ιουνίου 1965

- [32] Η. Ηλιού, Η Κρίση Εξουσίας, Αθήνα 1966, σ. 46.
- [33] Π. Παρασκευόπουλος, Γ. Παπανδρέου 1961-67, Αθήνα 1988, σ. 158-163.
- [34] Βλ. και Α. Μπουλούκος, Υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ, Αθήνα 1989, σ. 123 κε.
- [35] Αλληλογραφία Γ. Παπανδρέου-Κωνσταντίνου, Αι Επιστολαί, Αρχείο Γ. Παπανδρέου, στο Εξουσία και Παραεξουσία στην Ελλάδα, οπ. σ. 388-402.
- [36] Η Ακρόπολη έγραφε την επόμενη μέρα για τον Παπανδρέου ότι «απηλλάγη η ΕΛΑΣ του επικινδύνου γέροντος», Ακρόπολις 16 Ιουλίου 1965.
- [37] Α. Παπανδρέου, Η Δημοκρατία στο Απόσπασμα, Αθήνα 1974, σ. 22-280.
- [38] Βλ. και Ο. Τσουνάκος, «Από την άνοδο της Ένωσης Κέντρου ως τη Δικτατορία», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΣΤ, Αθήνα 2000, σ. 218-222
- [39] Α. Παπαχελάς, ο.π. σ. 188-192.
- [40] Σπ. Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο στη Χούντα, τομ Δ, 1963-1967, Αθήνα 2010, σ. 549-554.
- [41] Βήμα 20 Ιουλίου 1965. Η εφημερίδα μιλούσε για θρίαμβο του Παπανδρέου
- [42] Βλ και Α, Μπουτζουβή, «Μηχανισμοί και φορείς κατασκευής της επιλεκτικής μνήμης, η περίπτωση του Σωτήρη Πέτρουλα», στο Η ελληνική Νεολαία στον 20ο Αιώνα, Αθήνα 2010, σ. 100-116.
- [43] Όταν οι εφημερίδες του συγκροτήματος του Λαμπράκη (Νέα, Βήμα) επιχειρήσαν να στραφούν κατά του Παπανδρέου, ένα οργισμένο πλήθος μπροστά από τα γραφεία του συγκροτήματος έβαλε φωτιά σε τεράστιους σωρούς εφημερίδων υποχρεώνοντας τον Λαμπράκη πανικόβλητος να μετριάσει την κριτική του στον Παπανδρέου, Κ. Τσουκαλάς, Η Ελληνική Τραγωδία, Αθήνα 1974, σ. 180.
- [44] Σπ. Λυκούδης, «Μνήμες του 1965, Δυόμισι μήνες στους δρόμους της Αθήνας», Το Δελτίο της ΕΜΙΑΝ, τευχ. 2, 2005, σ. 10-11.
- [45] Για το ρόλο των Αμερικανών, Α. Παπαχελάς, οπ. σ. 204-215.
- [46] Βλ. και Η. Ηλιού, ο.π, σ. 263-265.
- [47] Βλ και Π. Κανελλόπουλος, Ιστορικά Δοκίμια, Αθήνα 1975, σ. 129.
- [48] Για τα τους λόγους αυτής της στάσης βλ. και Χ. Βερναδράκης, Γ. Μαυρής, ο.π. σ. 248-250, 259-260, 314-330.